

Dennis Bos

De echte mannen van het vroege socialisme

Traditionele opvattingen over de rol die mannelijke arbeiders als huisvaders en gezindshoofden dienden te vervullen, speelden een belangrijke rol in het vroege socialisme aan het eind van de negentiende eeuw. Dennis Bos beschrijft de veranderende voorstelling van mannelijkheid.

Een van de aantrekkelijkste aspecten van de vroege socialistische arbeidersbeweging die zich in Nederland in het laatste kwart van de negentiende eeuw manifesteerde, is wel het volkomen gebrek aan eenduidigheid. Zowel in hun praktisch optreden als ten aanzien van de eigen denkbeelden was er aanvankelijk maar heel weinig dat niet onder de noemer 'socialisme' gebracht kon worden en dat geen plaats kon vinden binnen de beweging. Filosofisch ingestelde autodidacten en drankzuchtige straatvechters, bedachtzame ambachtslieden en opgeschoten jongelui maakten gezamenlijk deel uit van een beweging die zelf niet goed leek te weten of zij een vakbondsfederatie of een debatgenootschap, een coöperatieve onderneming of een politieke partij was.

Waar de 'moderne' socialisten van de twintigste eeuw zich zouden laten kennen als uiterst doelbewuste en zelfs wat rigide types die in perfecte slagorde langs tevoren bepaalde routes naar een welomlijnde toekomst opmarcheerden, leken de keuzemogelijkheden voor de vroege socialistische beweging nog vrijwel onbeperkt. Dat 'oude vormen en gedachten' hadden afgedaan en zouden moeten sterven, was duidelijk genoeg, maar over de vraag wat ervoor in de plaats zou komen, werd men het maar heel geleidelijk en slechts ten dele eens. Die toestand werd zelfs lange tijd nauwelijks als problematisch ervaren. Voor de vroege socialisten van de negentiende eeuw lag de toekomst open en moest vrijwel ieder aspect van het eigen denken en optreden langs proefondervindelijke weg worden uitgevonden. Dat onder die omstandigheden ook het denken over mannelijkheid en vrouwelijkheid verre van eenduidig was, moge duidelijk zijn.

Huisvaders en kostwinners

In Amsterdam, onomstotelijk de bakermat en gedurende lange tijd het voornaamste bolwerk van het socialisme in Nederland, deed de beweging voor het eerst van zich spreken. Niet in de vorm van een partij, vakvereniging of krant, maar verrassend genoeg in die van een woningbouwvereniging. De initiatiefnemers stonden weliswaar in contact met de door Karl Marx vanuit Londen geleide Eerste Internationale, maar zullen van het juist verschenen eerste deel van diens *Das Kapital* nog geen kennis hebben genomen. De naamgeving van hun *Bouwmaatschappij ter verkrijging van Eigen Woningen* verraadt in ieder geval nog niets van een onverzoenlijke vijandschap jegens het private eigendom. Wat de geschiedenis van de Bouwmaatschappij daarentegen wel laat zien, is het belang van opvattingen over mannelijkheid, fatsoen en eerbaarheid voor de totstandkoming van een arbeidersbeweging. De vele honderden leden die al tijdens de oprichtingsvergadering in het najaar van 1868 tot de Bouwmaatschappij toetraden, deden dat omdat de doelstellingen naadloos aansloten bij fatsoensnormen en aspiraties die van oudsher onder brede lagen van de arbeidersklasse leefden. Doel was namelijk om van de dubbeltjes die de leden wekelijks aan contributie betaalden woningen te bouwen, die voor een lage huur beschikbaar zouden komen aan de leden. Toewijzing van de gereedgekomen woningen geschiedde middels een loting, waarbij de lidmaatschapskaart als loterijbriefje dienst deed. Nadat de bewoner twintig jaar lang zijn wekelijkse huur van een gulden had voldaan, zou de woning automatisch en zonder verdere kosten diens eigendom worden. De enorme toeloop die de bekendmaking van dit plan veroorzaakte, werd zonder twijfel bevorderd door dit vooruitzicht van een 'eigen huis', dat bovendien gebouwd zou worden zonder onder- of bovenburen en met inbegrip van een eigen puntdak en achtertuin. Dit alles moet, gezien de toenmalige woontoestanden in de Amsterdamse arbeidersbuurten, gelijk hebben gestaan aan een soort van aards paradijs. Het eigen huis, met eigen erf was een ideaal dat zonder twijfel vooral gehuwde arbeiders met kinderen moet hebben aangesproken. De bewaard gebleven ledenlijst van de Bouwmaatschappij vermeldt de namen van talloze huisvaders die niet alleen zichzelf, maar ook hun echtgenote en kinderen lieten inschrijven.[1]

1 Gemeentearchief Amsterdam (GAA), Politiearchief (PA), Correspondentie Letter M 1868, nr. 394: *Naamlijst van de leden der Maatschappij tot verkrijging van eigen woningen te Amsterdam.* Amsterdam, 11 november 1868. Voor een uitvoeriger relaas van de oprichting van de Bouwmaatschappij: Dennis Bos, *Waarachtige*

Meisjes uit Yerseke met gereedschap voor het werk in de oesterputten, 1898. Uit: Jacques Giele, *Arbeidersleven in Nederland 1850-1914* (Nijmegen 1979) 211.

Traditionele opvattingen over de rol die mannelijke arbeiders als 'huisvaders' en gezinshoofden dienden te vervullen, vormden een belangrijk motief voor deelname aan de socialistische beweging. Het exclusief mannelijk kostwinnerschap mag ondertussen een achterhaalde en verfoeilijke notie zijn geworden, voor de meeste arbeiders in de negentiende eeuw, zowel mannen als vrouwen, gold het nog als een nastrevenswaardig en aanlokkelijk ideaal. De eerste generaties klassenstrijders leken het socialisme dan ook vooral op te vatten als een middel om juist dit ideaal te bereiken. De toekomstmaatschappij zou er een moeten zijn waarin mannen hun zelfrespect hadden herwonnen doordat zij niet langer hun vrouw en kinderen uit werken hoefden te sturen ter aanvulling van het ontoereikend loon dat zij onder kapitalistische verhoudingen thuis hadden gebracht.

Dat de motivatie voor een socialistische partijkeuze veelal in dit soort overwegingen uit de huiselijke sfeer gezocht moest worden, werd treffend onder woorden gebracht door de Amsterdamse Catho Hoogstraten, die begin november 1872 als eerste vrouw een vergadering van (mannelijke) smidsgezellen toesprak. Haar man was bestuurder van de socialistische vakvereniging van 'IJzer- en Metaalbewerkers' *Recht voor Allen*. De spreekster begon met een compliment: terecht had de vakvereniging 'de behoeften van vrouw en kinderen' tot voornaamste inzet van de strijd verklaard, maar tevreden over het resultaat was zij allerminst. Nog altijd waren de lonen van de mannen te laag, waardoor hun vrouwen en dochters uit werken moesten. Catho Hoogstraten riep de smeden daarom op hun bazen voortaan met nog meer vastberadenheid en strijdlust tegemoet te treden: 'Want indien gij niet voor ons en onze kinderen zorgt, zult gij u blootstellen door

Volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam 1848-1894 (Amsterdam 2001) 102-110.

ons veracht en als lafaards aangezien en aangewezen te worden; want hoe kan men achting voor iemand hebben, die ons gebrek laat lijden?'[2] Alsof deze schande niet erg genoeg zou zijn, werd de jonge mannen ook een praktisch bezwaar onder ogen gebracht. Meisjes die al jong uit werken moesten, konden zich niet in het huishouden bekwamen 'en als zij later een handwerksman trouwen, [kunnen zij] nog geen aardappelen schillen, nog veel minder een gat in zijn kous stoppen of een lap in zijn broek zetten.'

Vrouw Hoogstraten gaf met deze woorden blijk van een uitmuntend inzicht in de psyche van de vroege socialisten, in de angsten en aspiraties die aan hun optreden ten grondslag lagen. Zij sprak de aanwezigen aan op hun eergevoel als echtgenoot, als vader en tekortschietend kostwinner, juist die punten die bij uitstek gevoelig lagen. Zoals de smid Willem Ansing, een van de 'founding fathers' van het vroege socialisme in Nederland al twee jaar eerder had geschreven, was het 'groote doel' van de beweging immers 'de bevordering van den bloei en de welvaart van ons huisgezin!'[3] De smidsgezellen waren in eigen huis, door de vrouw van één hunner te schande gezet en in gebreke gesteld op het punt dat hen het nauwst aan het hart lag.

Koene ridders en mannen met baarden

Een andere, maar minstens zo traditionele invulling van 'klassenbewuste' mannelijkheid trad in de jaren tachtig van de negentiende eeuw op de voorgrond, toen het optreden van de socialistische beweging zich meer en meer verplaatste van de beslotenheid van het vergaderlokaal naar de publieke ruimte van de straat. Straatcolportage, volksverzamelingen, demonstratieve optochten, kleine relletjes en grootschalige oproeren schiepen de omstandigheden waaronder een nieuwe generatie socialistische jongelieden zich kon profileren. Daarbij leek de gebruikelijke ridder-romantiek van populaire jongensboeken de voornaamste inspiratiebron.

Het massale Palingoproer dat in juli 1886 door de Amsterdamse Jordaanbuurt raasde, bood jonge mannen uit de socialistische rijen ruimschoots gelegenheid hun dromen van heldenmoed en martelaarschap uit te leven. Terwijl leger en politie schietend langs de grachten trokken, wierpen jeugdige stoutmoedigen met stenen, galmden anderen uitdagend

2 Verslag van de vergadering in weekblad *De Werkman* (9 november 1872) 1-2.
3 *De Werkman* (1 januari 1870) 3-4.

het 'Vrijheidslied' en waagde een enkeling het zelfs met een rode vlag in de hand boven op de barricaden te klimmen. De achttienjarige Leonard van Dijk moest, net als vijfentwintig anderen, zijn heroïsch bravourestuk met de dood bekopen. Het zal voor moeder Van Dijk een schamele troost zijn geweest, maar het sneuvelen van de jonge Leonard had, althans volgens het verhaal dat al snel de ronde deed, beantwoord aan alle vereisten van de socialistische heldendood: een rode vaan in de hand, een barricade onder de voeten en een kogel van de klassenvijand in de borst.[4] Dat dergelijke risico's genomen werden, kan niet verklaard worden uit politieke motieven of ideologische bevlogenheid alleen. Menigeen zal door de aanwezigheid van grote aantallen meisjes en jonge vrouwen, die zich gillend van angstige opwinding in de zijstraten ophielden, tot een dergelijk openlijk en riskant vertoon van heldenmoed zijn gekomen. Zo werd de strijd voor het socialisme ook een uitlaatklep voor adolescent baltsgedrag.

Meer dan enig ander milieu bood het vroege socialisme jonge mannen de kans hun verhitte dromen van sentimentele romantiek tot werkelijkheid te maken. De status van volksheld kon soms in zeer korte tijd worden bereikt en bracht allerlei prettigs met zich mee. Zo werd de jonge Bart van Ommeren in een oogwenk razend populair toen hij in september 1885 werd veroordeeld tot een jaar eenzame opsluiting wegens het verspreiden van een majesteitschennend aanplakbiljet. Bij het verlaten van het Paleis van Justitie wachtte een menigte van vele honderden bewonderaars hem op. De 26-jarige Van Ommeren, tot dan toe een volkomen onbekende kantoorklerk, kreeg een heuse lauwerkrans op het hoofd gedrukt, werd in een open rijtuig geplaatst en zo, geflankeerd door twee schone jongedames die als paranimfen fungeerden, door de stad gevoerd.[5]

Gelegenheid tot heroïsch ridderschap boden ook de grootschalige gevechten die in februari 1887 uitbraken ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Koning Willem III. Dagenlang werden toen in Amsterdam socialistische boekhandels en andere adressen belaagd door oranjegezinde menigten, die met grof geweld hun gram haalden voor het schandalige anti-monarchisme van de socialisten. Eén van de punten waarop de volkswoede zich concentreerde, was het bierhuis van de bekende socialist

4 R.A. Oosterhout, *Het Palingoproer(?)* (Amsterdam, z.j. [1886]) 6-8; Bos, *Waarachtige Volksvrienden* 214, 218.

5 GAA, PA, Doss. Palingoproer 1886, 'Aanteekeningen omtrent Sociaal Democratische bewegingen' [f. 7]; J. Charité, *De Sociaal-Democratische Bond als orde- en gezagsprobleem voor de overheid (1880-1888)* (z.p. [Den Haag] 1972) 68.

P.J. Penning aan het Waterlooplein. Onder de verlokkingen waarmee tapper Penning zijn lokaal tot het voornaamste trefpunt van de Amsterdamse partijgenoten had weten te maken, moet waarschijnlijk, naast de biljarttafel, de biertap, de boekenkast vol socialistische klassiekers en de optredens van socialistische zangers, ook zijn 'mooie, teerblonde schoondochter Betje' worden gerekend.[6] Mooie Betje was behalve de (aanstaande) schoondochter ook het nichtje van tapper Penning en zij zou het middelpunt vormen van een van de meest romantische riddertaferelen uit de Oranjefurie van 1887. Toen op de avond van 22 februari 1887 Penning's bierhuis door honderden Oranjevrienden werd bestormd, konden de vele tientallen partijgenoten die zich ter verdediging van het pand in de gelagkamer hadden verzameld, niet veel meer doen dan de eigen huid redden. Temidden van alle tumult lijkt menig mannetjesputter het oog echter vooral ook op Betje gericht te hebben gehouden. Jan van Zutphen herinnerde zich nog decennia later hoe zij door de huilende moeder Penning met een 'allemachtig, kom hier kind!' was weggetrokken, terwijl R.A. Oosterhout machteloos had moeten toezien dat een agent Betje ruggelings door de ruit van de boekenkast duwde.[7] Zodra het interieur door de gecombineerde macht van agenten en oranjevrienden vakkundig was gesloopt, werden Penning's hulptroepen, bloedend uit vele wonden, naar het politiebureau overgebracht. Daar bevond zich de befaamde verslaggever J.H. Geerke, die de lezers van dagblad *De Amsterdammer* de volgende dag een meeslepend toneel zou schetsen: 'Met de armen om den hals van haar geliefde, half bewusteloos, terwijl het bloed langzaam van zijn hoofd druppelt op haar blonde lokken, wordt het bevallige nichtje van Penning binnengebracht. Zijn zoon houdt haar vast omvat.'[8] De jonge Penning had niet eens opgezien toen hij werd geslagen en met 'kreten van woede en wraak' het arrestantenhok werd ingejaagd: oog had hij slechts voor zijn Betje en haar blonde lokken.

Hoezeer het ideaal van socialistische heldenmoed verbonden bleef met traditionele opvattingen van mannelijkheid en de vrouwelijke waardering ervan, bleek ook rondom de veroordeling van Ferdinand Domela

6 Aldus het oordeel van een socialistische veteraan, die er in zijn jonge jaren stamgast was. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Archief J. Rogge: Jan van Zutphen, 'Herinneringen aan Jan Fortuyn' [manuscript 1948].

7 Van Zutphen, 'Herinneringen' f. 9; R.A. O[osterhout], *De socialisten-slachting op het Waterlooplein* (Amsterdam 25 februari 1887) 6.

8 Geciteerd in: W.H. Vliegen, *De dageraad der volksbevrijding. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland.* Deel I (Amsterdam 1905) 272.

Nieuwenhuis. De lijdensweg van de grote voorman, die begin 1887 wegens majesteits-schennis tot een jaar cel werd veroordeeld, werd door twee symbolen gemarkeerd: 's mans gezichtsbeharing en theatraal met bloemen strooiende vrouwen. Berichten over de feestelijke ontvangst van de

Ferdinand Domela Nieuwenhuis met nog een echt mannelijke baard. Uit: Jan Meyers, *Domela, Een hemel op aarde. Leven en streven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis* (Amsterdam 1993) afb. 7.

vervroegd vrijgelaten leider maken steevast melding van beide elementen. In Amsterdam stond, langs het pad dat naar het vergaderlokaal voerde, een rij jonge meisjes opgesteld die Domela bloemen voor de voeten strooide. De blijdschap was evenwel vermengd met droefenis, want in de gevangenis was Domela ernstig vermagerd en, erger nog, van zijn prachtig lange haar en volle, echt mannelijke baard ontdaan. Het socialistisch orgaan *Recht voor Allen* tekende de reactie op van partijgenoot, die de vernedering van het kaalscheren met een symbolisch gebaar al dan niet bewust leek te onderstrepen: [wij zagen er één] die zich krampachtig de haren uít den baard rukte, terwijl hij zijn verbittering lucht gaf in de woorden: *God... ver... domme is dàt Nieuwenhuis!*'[9] De ontvangst in Den Haag, daags tevoren, had al evenzeer in het teken van de baard en bloemenmeisjes gestaan. Zaal Walhalla was rijkelijk voorzien geweest van bloemen, en zelfs zonder dat de partijkas ervoor had hoeven worden aangesproken: 'neen elke huismoeder kwam soms met tranen in de oogen haar bloempot brengen om zóó een blijk te geven van dankbaarheid voor het gebrachte offer.' In de lange stoet woordvoerders die hun opwachting maakten, was ook een vertegenwoordigster van de socialistische vrouwenvereniging *Gelijk Recht voor Man en Vrouw*. Zij wist zeker dat het verblijf in de kerker geen afbreuk had gedaan aan Domela's moed en overtuiging, zelfs al 'hadden ze onzen vriend beroofd van het sieraad des mans'.[10]

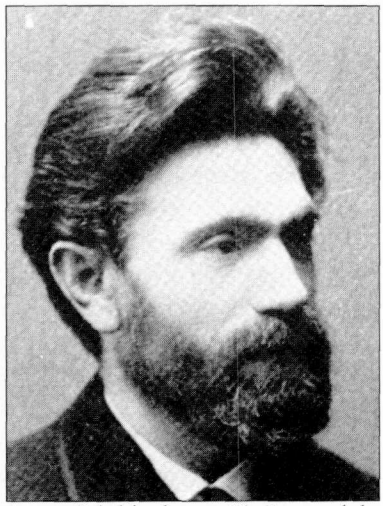
Nieuwe mannen?

De socialistische verbeelding van mannelijkheid in de gedaanten van kostwinnerschap en ridderlijkheid, liefst voorzien van een echte huisvrouw, vrouwelijke bewonderaars en een volle baard, leek eerder een uitvergroting dan een aanval op traditionele, algemeen aanvaarde normen. Toch was dit maar een deel van het verhaal. Tegelijkertijd ontwikkelden zich onder socialisten ook opvattingen en voorstellingen van mannelijkheid waarmee een nieuwe weg leek te worden ingeslagen. Sommigen durfden zelfs te beweren dat een andere attitude ten opzichte van vrouwen onlosmakelijk

9 Geciteerd in: Vliegen, *Dageraad*, I, 324. De naamloze partijgenoot was waarschijnlijk niemand anders dan Jan van Zutphen, die zich tenminste deze tekst als van hemzelf herinnert en die inderdaad over een indrukwekkende baard beschikte. Van Zutphen, 'Herinneringen', f. 14; Cf. Age Scheffer, *Ome Jan. Het leven van Jan van Zutphen* (Amsterdam 1958) 133.

10 Vliegen, *Dageraad*, I, 317-319.

deel moest uitmaken van een socialistische overtuiging en dat het socialisme niet alleen de verhouding tussen bezitters en loonslaven, maar ook die tussen man en vrouw ingrijpend zou moeten wijzigen.

August Bebel legde met *Die Frau und der Sozialismus* de theoretische grondslag voor het nieuwe socialistische denken over vrouwen en vrouwelijkheid. Uit: Maria Hunink, *De papieren van de revolutie. Het internationaal instituut voor sociale geschiedenis 1935-1947* (Amsterdam 1986) 245.

De theoretische grondslagen voor het nieuwe socialistische denken over vrouwen en vrouwelijkheid werden in 1879 gelegd met de bestseller *Die Frau und der Sozialismus* van de Duitse voorman August Bebel. Van dit werk, dat in Duitsland al in 1895 zijn vijfentwintigste druk beleefde, verscheen in 1891 een Nederlandse editie, vertaald door een zekere Sylvia.[11] De voorspellingen die Bebel deed over de toekomstige positie van de vrouw logen er niet om. Het socialisme zou de vrouwen vrijheid brengen: vrijheid in hun opvoeding, in hun beroepskeuze, in hun relatie tot mannen. Zelfs tot in de intiemste sferen van het geslachtsleven zou die vrijheid zich uitstrekken: 'De bevrediging der geslachtsdrift is net zoo goed ieders persoonlijke zaak, als de bevrediging van elke andere natuurdrift.'[12] Het was kortom een schandalig eerlijk boek, dat met zijn openhartige toonzetting onder socialistische mannen nauwelijks minder verwarring moet hebben gezaaid als onder de om zijn dubbele moraal gehekelde burgerij.

Vertaalster Sylvia had enige jaren tevoren, in een eigen brochure, de houding van socialistische mannen tegenover hun vrouwen aangeklaagd. In *De vrouw in de maatschappij* werd onomwonden beschreven hoe 'zelfs (...) de proletariërs, die voor een betere maatschappij (...) strijden' zich in eigen huis als tirannieke slavenhouders gedroegen. De socialistische

11 A. Bebel, *De vrouw en het socialisme. Benevens eene reeks artikelen op het gebied der vrouwenkwestie.* Vertaald door Sylvia (Gent 1891). De vertaalster mikte niet alleen op Vlaamse lezers, maar hoopte blijkens de inleiding dat het werk zijn weg zou vinden onder 'de Noord- en Zuid-Nederlandsche sociaal-democraten'.

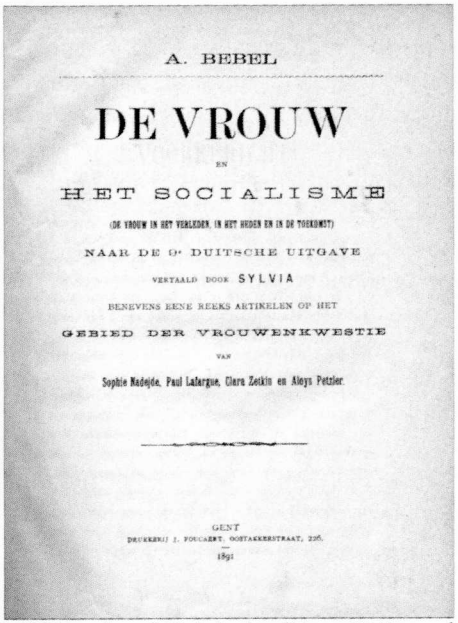
12 Bebel, *De vrouw en het socialisme*, 422.

mannen hadden weliswaar de mond vol van vrijheid en strijd, maar de taken die zij voor hun eigen echtgenotes zagen weggelegd, bleven volgens Sylvia uiterst beperkt: 'Het eenige, waarin zij ons [...] van dienst kan zijn, is te zorgen, dat onze pijpen of sigaren niet uitgaan, dat onze glaasjes gevuld blijven, opdat onze kelen niet droog worden van al die de menschheid heil aanbrengende gesprekken, en dat deze niet gestoord worden door lastig kindergejank.'[13]

Dat socialistische arbeiders, net als burgerheren, alleen op besmuikt lacherige wijze over seksualiteit durfden spreken, was Sylvia al evenzeer een gruwel. In haar brochure beschreef zij haar ervaringen tijdens een voordracht waarin werd gesproken over 'zeden en gewoonten bij verschillende volken'. Spreker had gewag gemaakt van het feit dat de Chinezen een 'heiligen afschuw' hadden van melk: 'Slechts in een enkel geval gebruiken zij wel melk, maar dan vrouwemelk. Wanneer n.l. een chinees oud of door uitspattingen afgeleefd is, wil hij nog alleen vrouwemelk gebruiken. En dan is er wel eene jonge chineesche vrouw te vinden, die met hare melk zoo'n ouden chinees weer op de pooten helpt.' Tot ontzetting van Sylvia hadden de mannen in het publiek de volken-kundige spreker met luid gelach onderbroken en elkaar met 'oogen, glinsterend van vreugde' aangekeken.[14] Niet anders was het gegaan tijdens een voordracht waarin verteld werd dat de inboorlingen van menig eiland in de Stille Zuidzee reizigers uit Europa in ruil voor 'eenige kralen, een spiegeltje, een mesje, enfin voor iets dat maar blonk, met de grootste bereidwilligheid (...) hunne zuster, vrouw of dochter voor een nacht tot volkomen vrij gebruik aanboden'. Ook hier had het publiek geen medelijden getoond met de arme vrouwen van die eilanden: 'De mannen lachten, en keken elkaar (...) aan, alsof ze zeggen wilden: waarachtig dat is nog eens goedkoop'.[15]

Dat het ergerlijke gedrag van de mannen in arbeidersvergaderingen niet door Sylvia was verzonnen, blijkt uit het feit dat zelfs één van de meest bedachtzame en beschaafde socialistische voormannen zich eraan schuldig maakte. De Amsterdamse kleermaker Hendrik Gerhard had omstreeks 1870 met diepzinnige toespraken en artikelen aan de wieg van de Nederlandse arbeidersbeweging gestaan. Zelfs deze uiterst serieuze, belezen en weloverwogen arbeidersfilosoof gaf zo nu en dan blijk van de mentaliteit die Silvia aan de kaak stelde. In een toespraak waarin Hendrik Gerhard

13 Sylvia, *De vrouw in de maatschappij* (Gent 1888) 16.
14 Ibidem 14-15.
15 Ibidem 15.

A. BEBEL

DE VROUW

EN

HET SOCIALISME

(DE VROUW IN HET VERLEDEN, IN HET HEDEN EN IN DE TOEKOMST)

NAAR DE 9e DUITSCHE UITGAVE

VERTAALD DOOR SYLVIA

BENEVENS EENE REEKS ARTIKELEN OP HET

GEBIED DER VROUWENKWESTIE

VAN

Sophie Kadejde, Paul Lafargue, Clara Zetkin en Aleys Petzler.

GENT

DRUKKERIJ J. FOUCAERT, OOSTAKKERSTRAAT, 226.

1891

In 1891 verscheen de Nederlandse editie van *Die Frau und der Sozialismus*, vertaald door Sylvia. Uit: A. Bebel, *De vrouw en het socialisme (de vrouw in het verleden, in het heden en in de toekomst)* (Gent 1891) titelpagina.

aantoonde dat het hiernamaals van de christenen niet bestond, behandelde hij onder meer Lucas XVI. Volgens deze bijbelplaats werd de arme, hongerige en met zweren overdekte Lazarus na zijn sterven ter vertroosting 'door engelen in de schoot van Abraham gedragen'. Gerhards exegese lijkt in zijn schalksheid vooral bedoeld om de lachers op zijn hand te krijgen: 'Lazarus zit in Abrahams schoot. Maar nu vraag ik - welke zaligheid kan hierin gelegen zijn, wanneer ik dan van twee kwaden het beste moest kiezen, zou ik dan nog liever in Sara's schoot zitten dan in die van Abraham.'[16] Ondeugendheden als deze maakten dat de stemming in de socialistische bijeenkomsten nauwelijks geschikt was om vrouwen op hun gemak te stellen. Dat Silvia zich onbehagelijk had gevoeld was dan ook niet verwonderlijk. Dat zij de vrouwonvriendelijke houding van haar mannelijke partijgenoten in haar brochure publiekelijk aan de kaak stelde was dat echter wel. Temeer omdat de schrijfster in werkelijkheid niet Silvia heette, maar Jan. Achter het vrouwelijk pseudoniem verschool zich Jan W. Gerhard, niemand anders dan de zoon van de socialistische kleermaker die zo gefascineerd was geweest door de schoot van Sara.

Jan Gerhard was zijn vader niet opgevolgd in het kleermakersvak maar, net als zijn oudere broer Adriaan Hendrik Gerhard, schoolmeester geworden. Zijn vriend Jan van Zutphen beschreef Jan Gerhard als een 'zachtaardig, diep ernstig mens', geheel vervuld van 'de strijd voor het misdeelde kind'.[17] De beide broers zouden vermaard worden als de eerste

16 H. Gerhard, 'Ziel en Onsterfelijkheid' in: Idem, *Verzamelde en nagelaten opstellen* (z.p. [Amsterdam] z.j. [1887]) 161-184, aldaar, 177.

17 Van Zutphen, 'Herinneringen', f. 1.

'rode schoolmeesters' in Nederland, wegbereiders voor een nieuw type dat gedurende de twintigste eeuw het beeld van de socialistische beweging in Nederland diepgaand zou beïnvloeden. De gespierde straatvechters van het vroege socialisme zouden na de eeuwwisseling meer en meer plaats moeten maken voor socialistische mannen die de politieke strijd liever op intellectueel dan op fysiek terrein uitvochten. Jan 'Silvia' Gerhard was een vroege exponent van deze nieuwe, diep ernstige en vooral 'zachte' mannen.

Een andere, empathischer houding ten opzichte van traditioneel ondergeschikte groepen als vrouwen en kinderen zou de voorstelling van socialistische mannelijkheid in toenemende mate gaan bepalen. Dit proces liep parallel aan de opmars van een reformistische en parlementaire stroming binnen de socialistische arbeidersbeweging. De iconografie van het socialisme zou weliswaar nog tot ver na de Tweede Wereldoorlog beheerst worden door stoere arbeiders met openstaande werkhemden, forse biceps en vastberaden kaaklijnen, maar dat nam niet weg dat de mannen van de beweging in werkelijkheid een beetje op pantoffelhelden begonnen te lijken. Toen in juni 1966 tijdens het zogenaamde Bouwvakkersoproer voor het laatst een Amsterdamse arbeider bij botsingen met de politie het leven liet, bleek de goede man te zijn gesneuveld met sloffen aan zijn voeten.